

YANGI O‘ZBEKISTON TARAQQIYOTIDA IJTIMOIIY- GUMANITAR FANLARNING O‘RNI

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2022-23-211-218>

Rahimova M.

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti
Xorijiy filologiya fakulteti katta o‘qituvchisi

Kandaxorova Madina Ishratovna

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti
2-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ijtimoiy-gumanitar fanlar, yangi O‘zbekistonda ijtimoiy-gumanitar fanlarga bo‘lgan e‘tibor, jamiyatimizda ijtimoiy-gumanitar fanlarning o‘rni haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: *Ijtimoiy-gumanitar fanlar, ularning asosiy bosqichlari, ijtimoiy-gumanitar fanlar asosida uzluksiz ta‘limni rivojlantirish.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются социальные науки, внимание, уделяемое общественным наукам в новом Узбекистане, роль социальных наук в нашем обществе.

Ключевые слова: *Общественные и гуманитарные науки, их основные этапы, развитие непрерывного образования на базе социально- гуманитарных наук.*

ABSTRACT

In this article, the social sciences and humanities are new Attention to the social sciences in Uzbekistan, the role of the social sciences in our society.

Keywords: *Social sciences and humanities, their main stages, development of continuing education on the basis of social sciences and humanities.*

KIRISH

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan keng ko‘lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, xavfsizlik va huquq-tartibotni, davlatimiz chegaralari daxlsizligini, jamiyatda qonun ustuvorligini, inson huquq va erkinliklarini, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglik muhitini ta‘minlash uchun muhim poydevor bo‘ldi, xalqimizning munosib hayot kechirishi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun zarur shart-

sharoitlar yaratdi.[1] O‘zbekistonda uzluksiz ta’lim-tarbiya tizimini insonparvarlik yo‘nalishida qayta qurish eng asosiy va markaziy muammolardan biridir.[2;189] Ta’limni insonparvarlashtirish g‘oyasi va konsepsiyasi ta’lim-tarbiya tizimidagi mana shunday kamchiliklarni bartaraf etishga, O‘zbekistonning o‘z oldiga qo‘ygan buyuk maqsadlarini amalga oshirishga qodir va layoqatli, ma’naviy barkamol va malakali mutaxassislarini yetishtirishga qaratilgan bo‘lmog‘i lozim. Uzluksiz ta’lim-tarbiya tizimini insonparvarlashtirish keng dunyoqarashli va ma’rifatli, aql-idroki mukammal, axloqiy jihatdan barkamol, ruhan tetik, o‘z mamlakati va uning jahon hamjamiyatida tutgan o‘mi va rolida o‘zining fuqarolik mas’uliyatini to‘g‘ri va to‘la anglab yetgan komil inson shaxsini tarbiyalash maqsadlariga bo‘ysundirishdan iboratdir. Ta’lim va tarbiyaning uzluksiz jarayoni insonparvarlik tamoyillari asosida rivojlanishining nazariy va metodik jihatlari shu sohada mehnat qilayotgan kadrlarning ongi va qalbidan zarur darajada o‘rin olishi kerak. Ular ta’lim-tarbiyani Ta’lim to‘g‘risidagi Qonun va Kadrlar tayyorlash Milliy dasturini amalga oshirish bo‘yicha belgilanadigan yaqin vaqt va uzoq davrga mo‘ljallangan tadbirlarda, o‘quv rejalari va dasturlari, test savollari tuzayotganlarida va boshqa shu kabi ta’limiy ishlarda ulaming mazmuni insonparvarlik g‘oyasi bilan sug‘orilgan bo‘lishiga asosiy e’tibor qaratishlari zarur. Ta’lim va tarbiyani tashkil etishning o‘quv-metodik, nazariy-metodologik jihatlari bo‘yicha ish ko‘radigan davlat muassasalari, ulaming jamoalari, shuningdek, nodavlat strukturalar jamoalari o‘z faoliyatlarini belgilayotganlarida insonparvarlik g‘oyalariga qat’iy amal qilishlari uchun ham Davlat hujjatlarini yaratish zarurati tug‘ilmoqda. Gumanitar, ijtimoiy-iqtisodiy konsepsiyasini qayta yaratishda ta’limni insonparvarlashtirishning tashkiliy jihatlari belgilab olish zarur. Uzluksiz ta’lim tarbiya tizimining insonparvarlik yo‘nalishida shakllanishida ijtimoiy-gumanitar fanlarning alohida o‘mi va roli bor. Shuning uchun oliy ta’lim muassasalarida ulami o‘qitadigan kadrlar har jihatdan o‘z sohasining bilimdoni va mohir pedagog, o‘qitish pedagogikasini mukammal egallagan bo‘lishiga erishish kerak. Oliy o‘quv yurtlarida o‘qitilayotgan fanlarning umumiy soatlari miqdoridan universitet va pedagogika institutlarda kamida 30 foizi, boshqa oliygohlarda 25 foizini ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitishga ajratilishi zarur. Ularni jahon standartlari darajasiga yetkazish muhim ahamiyatga ega.

1. Uzluksiz ta’lim-tarbiya tizimini insonparvarlik yo‘nalishida shakllantirish konsepsiyasini o‘quv-tarbiya jarayonlariga joriy etish uch bosqichda amalga oshirilishi ko‘zda tutilmoqda;

Birinchi (boshlang‘ich) bosqich - kasb, ta’lim dasturlarini va o‘quv rejalari ushbu konsepsiyaga muvofiq qayta tayyorlash, gumanitar fanlar mutaxassislarini

ixtisoslik bo‘yicha tayyorlashning o‘ziga xos tomonlarini hisobga olgan holda o‘rganishni yo‘lga qo‘yish. Bu bosqichda o‘quv-uslubiy adabiyotlarni tayyorlash, ta’limni insonparvarlashtirish maqsadlarini hisobga olgan holda tarbiyachilar professor o‘qituvchilar tarkibini qayta tayyorlash va malakasini oshirish.

Ikkinchi (o‘tish) bosqich - gumanitar fanlar o‘qitishni chuqurlashtirish, ta’limning yangicha shakl va uslublarini ishlab chiqish, uning yangi texnologiyalari bo‘yicha izlanish “hamkorlik pedagogikasi”, o‘qituvchi kompyuterlar, ta’limning texnik vositalari-(TTV) va boshqa ta’lim tizimlarini

insonparvarlashtirish muammolari bo‘yicha tadqiqotlar natijalarini tahlil etish va hayotga tatbiq qilish, kadrlar tayyorlash va qayta tayyorlashni davom ettirish.

Uchinchi (asosiy) bosqich - ta’limning milliy andozasi (modeli)ni insonparvarlashtirish jarayonini takomillashtirish, bu sohani jahon miqyosiga ko‘tarilishini ta’minlash.

Oliy ta’limning davlat ta’lim standartini belgilab olish maqsadida “Gumanitar va ijtimoiy-iqtisodiy” fanlar bo‘yicha ishchi guruhlari tuziladi. Ishchi guruhidagi mutaxassislar bilan hamkorlikda “Bakalavr akademik darajasiga va ta’limning eng zaruriy mazmuniga qo‘yiladigan talablar” mezoni ishlab chiqiladi.

Ushbu me‘yoriy hujjatda bakalavr uchun tayyorlanadigan fan sohalarida umum-gumanitar va ijtimoiy-iqtisodiy fanlar bo‘yicha bilim va saviyalariga qo‘yiladigan talablar har bir fan sohalarida bo‘yicha alohida-alohida beriladi. [3] Xuddi shuningdek, gumanitar va ijtimoiy-iqtisodiy fanlar turkumi bo‘yicha ham eng zaruriy (minimal) talablar mazmuni har bir fan bo‘yicha alohida-alohida bayon etiladi.

Umumgumanitar va ijtimoiy fanlar o‘z ichiga quyidagi fanlarni qamrab oladi:

- 1) falsafa (etika, estetika, mantiq);
- 2) O‘zbekiston tarixi;
- 3) ma’naviyat asoslari;
- 4) milliy g‘oya va mafkura;
- 5) sotsiologiya;
- 6) pedagogika;
- 7) psixologiya;
- 8) madaniyatshunoslik;

Mana shu fanlar bo‘yicha namunaviy dasturlami va darsliklami qayta tayyorlashda nimalarga e’tibor berish kerak?

Birinchi navbatda ta’limning uzviyligiga va tarbiyaviy ahamiyatiga e’tibor berish kerak.

Xulosa qilib aytganda, 1-blokka tegishli ijtimoiy-gumanitar fanlar blokidagi barcha o‘quv dasturlarini milliy g‘oya asosida insonparvarlashtirish g‘oyasini ham singdirish, fanga qo‘yilgan talablarni ham shunga moslab qayta ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Uzluksiz ta‘lim-tarbiya tizimini insonparvarlashtirish keng dunyoqarashli va ma‘rifatli, aql-idroki mukammal, ma‘naviyaxloqiy jihatdan barkamol, ruhan tetik, o‘z mamlakati va uning jahon hamjamiyatida tutgan o‘mi va rolida o‘zining fuqarolik mas‘uliyatini to‘g‘ri va to‘la anglab yetgan imonli, komil inson shaxsini tarbiyalash maqsadlaridan kelib chiqadi. Ta‘limni insonparvarlashtirishning markaziy masalasi yoshlarda yuksak axloq va fuqarolik sifatlarini shakllantirish, insonning ornomusi, sha‘ni va mas‘uliyati kabi tuyg‘ulami, vatanparvarlikni, ma‘naviy-ruhiy fazilatlamini tarbiyalashdan iboratdir. Ta‘limning o‘quv va madaniy-tarbiyaviy vazifalari, shu jumladan, ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitishning sifati samaradorligini oshirish yuzasidan qilinayotgan ishlar davlat ahamiyatiga ega bo‘lgan ushbu muhim masalani hal qilishga qaratilmoqda. Ta‘lim tizimimizni kadrlar tayyorlash milliy dasturi asosida qayta qurish, ijtimoiy-gumanitar fanlar mazmunini milliy istiqloq g‘oyasi bilan boyitish bu vazifalarni nazariy va amaliy jihatdan tayyorlash va mustahkamlashga aratilgan keng miqyosli tadbirlardir. Mutaxassisning kasbiy, ixtisoslik tayyorgarligi millatning ma‘naviy merosidan oziq olgan bo‘ladi, ularning yuksak ma‘naviy-axloqiy imkoniyatlari, keng dunyoqarashi va chuqur aql-idroki, yuksak ijtimoiy axloq me‘yorlari bilan o‘zaro muvofiq kelishi ta‘minlanadi.

MUHOKAMA

Ta‘limni insonparvarlashtirishning o‘ziga xos tamoyillariga ko‘ra, inson va uning kamoloti, erkinligi butun ta‘lim-tarbiya tizimining markazida turmog‘i lozim.

Birinchidan, inson, inson uchun oliy qadriyat, oliy maqsad bo‘lib qolishi, buning uchun esa, avvalo yoshlarning, ularga ta‘lim-tarbiya berayotgan barcha kishilarning, ma‘naviy yuksak, o‘z sohasini puxta egallagan, pedagogik mahorati yuqori bo‘lmog‘i lozim.

Ikkinchidan, O‘zbekiston jahonga yuz tutdi, jahon ham O‘zbekistonga o‘z bag‘rini ochmoqda. Binobarin, endigi kadrlar jahon xalqlari bilan doimiy muloqotda bo‘ladilar. O‘zbekistonga, uning xalqiga har bir kadring shaxsiy sifatlariga qarab baho beradilar, munosabat belgilaydilar. Bunday sharoitda bo‘lajak mutaxassisning o‘z kasbining qay darajada ustasi ekanligi, ayni chog‘da O‘zbekiston fuqarosi sifatidagi fazilatlariga qarab xorijliklar bizning mamlakatimiz haqida tasavvurga ega bo‘ladilar. Buni har bir yosh avlod nazarda tutishi, shundan kelib chiqib, ta‘limga munosabat belgilashi, o‘z-o‘zini va milliy o‘zligini anglashi muhimdir. Ya‘ni

yoshlarda o‘z xalqi, vatani oldidagi fuqarolik, farzandlik burchini chuqur his etishni, yuksak mas’uliyat tuyg‘ularini tarbiyalashni bu sohadagi muhim vazifalar sifatida belgilash zarur.

Uchinchidan, O‘zbekiston bozor munosabatlarini shakllantirish, ijtimoiy yo‘naltirilgan mazmunga ega bo‘lmoqda, Demak, ana shu munosabatlarni shakllantiradigan va unda faoliyat ko‘rsatadigan kadrlarning ma’naviy olami -

“Men” i yuksak ideallar, insonparvarlik g‘oyalari, Milliy qadriyatlar asosida shakllanishi uchun ta’lim-tarbiya tizimining butun yo‘nalishi insonparvarlik g‘oyasi bilan sug‘orilgan bo‘lishi lozim, ya’ni bozor iqtisodi muhiti insonda chinakam insoniy fazilatlarining to‘la nomoyon bo‘lishini ta’minlashga xizmat qilsin. Qisqasi, bozor munosabatlari muhiti pirovard natijada to‘kin-sochin, farovon turmush tarzi bilan birga, barkamol, imon-e’tiqodli, yuksak madaniyatli insonlarni voyaga yetkazish hamda ular o‘z qobiliyatlari, iste’dodlarini erkin ro‘yobga chiqarishi uchun qulay sharoit sifatida qaralishi kerak.

Boshqacha qilib aytganda, ta’limni insonparvarlashtirish oliy va o‘rta maxsus o‘quv yurtlarida pedagogik faoliyatni talaba shaxsini takomillashtirishning ustuvorligiga yo‘naltirish, uning ijodiy qobiliyatini o‘stirishga, erkinlik va huquqlarini kengaytirishga, ma’naviy-axloqiy qiyofasi va fuqarolik ongini kamol toptirishga qaratishdan iboratdir. Ta’limning maqsadi talabalarning turli-tuman qiziqishlari doirasini, bilishga bo‘lgan intilishlari va imkoniyatlarini, ilmiy, ijodiy, umummadaniy saviyasi, qobiliyatlari va iqtidorini aniqlashdangina iborat bo‘lmay, balki ularni tarbiyalash va o‘stirishga ham qaratilishi zarur. Buning uchun bir qator aniq vazifalarni belgilab olish maqsadga muvofiqdir:

— talaba-yoshlarning inson sifatida sha’ni va or-nomusini, haq-huquqlarini hurmat qilish, ularga munosabatda bo‘lishda o‘zaro hamkorlik tamoyillarining ustuvorligiga rioya qilish;

— ularning har tomonlama keng va chuqurroq, ko‘proq bilim olishlari uchun o‘z shaxsini ham jisman, ham aqlan va ruhan taraqqiy ettirishlari, o‘z ichki va tashqi imkoniyatlarini erkin namoyon etishlari uchun sharoitlar yaratish va qayg‘urish;

— talabalar o‘quv yurtida o‘zlarini erkin va ozod his etishlari, hech kimning shaxsiy ta’siri va tayziqi ostida siqilmay, mustaqil fikrlashi, mustaqil taraqqiy qilishi uchun qulay muhit vujudga keltirish;

— o‘qituvchi-xodimlarning o‘zaro aloqalarida, talabalar bilan muloqotlarida yuksak ma’naviylik, insonparvarlik, o‘zaro hurmat va samimiyyat, talabchanlikni qaror toptirish;

— sharqona ustoz-shogirdlikning eng yaxshi an’analarini tiklash;

— talaba-yoshlarga, ulaming o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, differensial farqli yondashuvni, har biri uchun alohida g‘amxo‘rlik qilishini yo‘lga qo‘yish.

Ijtimoiy-gumanitar fanlami o‘qitishda, ayniqsa, tarbiyaviy ishlami amalga oshirishda mezon bo‘lib xizmat qiladigan: ona tili, tarix, chet tillari, milliy g‘oya, ma‘naviyat asoslari, pedagogika va psixologiya, etika va estetika, madaniyatshunoslik, demokratik jamiyat qurish nazariyasi, falsafa, sotsiologiya fanlarini o‘qitish jarayonida insonparvarlik tuyg‘ularini omixtalashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Buyuk mutafakkirlarimizning fikricha, insonparvarlik - insonning sharafi, vijdoni va imonning mahsuli hisoblanadi. Insonparvarlik mazmunan boy va xulq-odob qoidalarini o‘zida mujassamlantiradi. Ya’ni insonparvarlik qadriyati negizida mehr-shavqat muruwat va oqibat, saxiylik, saxovatpeshalik, diyonat, qanoat, himmat, adolat, sabr-toqat, mehribonlik, fahmfarosatlilik kabi ma‘naviy-axloqiy xususiyatlar o‘z aksini topadi. Abu Rayhon Beruniyning fikricha, insonparvarlikning xalq ichida keng yoyilgan ko‘rinishi - bu odamgarchilikdir. Odamgarchilik kishining o‘zi, urug‘-aymog‘i va o‘z aholisiga ta’sir etish bilan chegaralanadi. Mardlik esa undan ham ustun bo‘lib, o‘zidan tashqariga ham o‘tadi. Mumwatli mard kishi o‘zining muloyimligi, irodasi mustahkamligi, kamtarinligi tufayli tanilib, garchi shu martabaga, oliy darajaga ko‘tariladi. U nasl-nasabi jihatidan emas, balki odamgarchilik jihatidan haqli ravishda hurmat qilinadi. Demak, buyuk mutafakkirlarimizning ta’lim-tarbiya nazariyasi haqidagi fikrlari umumjahon ilmiy pedagogika taraqqiyotiga muhim hissa bo‘lib qo‘shildi. O‘zbek xalq mutafakkirlarining aynan ana shu yo‘nalishdagi muhim olamshumul axloqiy qarashlari, fikrlari, g‘oyalari ilgari suriladi.

Hozirgi sharoitda tarbiyaga oid insoniyatning boy ma‘naviy xazinasidan munosib o‘rin olgan tarixiy, milliy, ma‘naviy madaniy merosimiz, urf-odatlarimiz va qadriyatlarimizdan ta’lim jarayonida samarali foydalanish, o‘sib kelayotgan yosh avlodni vatanparvar, fidokor, yuksak madaniyatli va ma‘naviyatli qilib tarbiyalashning asosiy omillaridan biridir.

Talabalaming qobilyatlarini va mahoratlarini rivojlantirish, mustaqil fikr yuritishni kengaytirish, insonparvarlik, mehrmuruvvat hislarini tarbiyalash, diyonatni asrash, mehr oqibatni mustahkamlash, nutq madaniyatini, taraqqiyotini o‘stirish, axloqiy-estetik kamolotga yetkazish, mehnat va tabiatga muhabbat ruhini singdirishda tarbiyaviy ishlaming hamda ijtimoiy-gumanitar fanlaming roli benihoya kattadir.

XULOSA

Demak, oliy ta'lim tizimi oldiga asosiy vazifalardan biri umuminsoniy va milliy, ma'naviy qadriyatlarga tayangan holda ta'lim va tarbiya mazmunini insonparvarlik g'oyasi bilan boyitish, demokratlashtirish, uzviyligi, izchilligi va dunyoviyligini ta'minlashdan iboratdir. Mustaqil yurtimizning ma'naviyati, ertangi kelajakni qurayotgan buyuk davlatimizning mustahkam poydevoridir. Talaba-yoshlarning ma'naviy madaniyatini tarkib toptirish uchun barcha ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlarni to'g'ri tashkil etish, tarbiyaviy soatlarni o'tkazishni ommalashtirish, darsdan tashqari o'tkaziladigan tarbiyaviy tadbirlarni ko'proq tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy-gumanitar fanlar blokidagi barcha o'quv dasturlarini milliy g'oya asosida insonparvarlashtirish g'oyasini ham singdirish, fanga qo'yilgan talablarni ham shunga moslab qayta ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Uzlüksiz ta'lim-tarbiya tizimini insonparvarlashtirish keng dunyoqarashli va ma'rifatli, aql-idroki mukammal, ma'naviyaxloqiy jihatdan barkamol, ruhan tetik, o'z mamlakati va uning jahon hamjamiyatida tutgan o'mi va rolida o'zining fuqarolik mas'uliyatini to'g'ri va to'la anglab yetgan imonli, komil inson shaxsini tarbiyalash maqsadlaridan kelib chiqadi. Ta'limni insonparvarlashtirishning markaziy masalasi yoshlarda yuksak axloq va fuqarolik sifatlarini shakllantirish, insonning ornomusi, sha'ni va mas'uliyati kabi tuyg'ulami, vatanparvarlikni, ma'naviy-ruhiy fazilatlarini tarbiyalashdan iboratdir.

REFERENCES

1. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risi” dagi PF-4947-sonli O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. <https://lex.uz/docs/-3107036>
2. M. Hamdamova. Ma'naviyat asoslari (Barkamol avlodni tarbiyalashda uzluksiz ta'limni insonparvarlashtirish texnologiyasi). T., «Fan va texnologiya», 2008, 224 bet. <https://www.ziyouz.com> kutubxonasi
3. Umarjonov, S.S. (2021). Ijtimoiy – gumanitar fanlarni o‘qitishda Fahriddin Roziyning ontologik qarashlarining o‘rni va ahamiyati. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(9), 1029-1038.
4. Saifnazarov, I., Xujayev, M. (2018) Axmad Zaki Validiy islamic culture. *Экономика и социум*, 2, 55-57.
5. Umarjonov, S. (2021) Ijtimoiy fanlarni o'qitishda Fahriddin Roziy asarlarining o'rni va ahamiyati. *Yangi O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy-innovatsion yo'nalishlari Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman*, 116-123.

-
6. Rahimova, M.A. (2022). THE ROLE OF INDEPENDENT LEARNING IN HIGHER EDUCATION. Eurasian Research Bulletin, 6, 82-85.
 7. Саифназаров, И. (2018). ОТМ талабаларининг ижтимоий фанлар бўйича мустақил таълимини ташкил этишнинг инновацион усуллари (Тошкент давлат иқтисодиёт университети тажрибаси мисолида). “УзМУ хабарлари” илмий журнали. № 3, 224-231 бетлар.